

Schreinerjevo pojmovanje psihološke predstave pri pouku#

Ivan Ferbežer*

Univerza v Mariboru, Pedagoška fakulteta, Maribor

Povzetek: Deskriptivna raziskava analizira značilnosti obsega in vsebine Schreinerjevega pojmovanja psihološke predstave. Pri tem znameniti pedagog, kar je redko v zgodovini psihologije, presenetljivo še pred afirmirano strukturalno psihologijo, kategorialno povsem znanstveno in v večji meri še danes veljavno opredeljuje psihološko predstavo. Glede na leto 1885 je razumljivo bolj poudarjena vez z občutki in zaznavami kakor z miselnimi predstavami in pojmi. Obravnavane so kategorije nastanek predstave, razvijanje in delitev predstave, jasnost predstave, tipi predstavljenosti, predstavnost spomin, generaliziranost predstave, dejaven značaj predstave, povezanost predstave z drugimi psihičnimi procesi, elementarističen in holističen značaj predstave, asociativni zakoni predstave itd. Avtorjevo pojmovanje predstave bomo analizirali z vidika kvalitete spoznavnega procesa. Zanimivo in za naš čas aktualno je pri pouku njegovo zavzemanje za povezovanje predstav med seboj in z drugimi psihičnimi procesi, za utrjevanje in logično urejanje predstav, za tvorbo mnogovrstnih in posplošenih celostnih predstav učencev. Ali kot v tej zvezi sklene: "Vsaka učna ura mora biti neka celota, nekaj dovršenega, nekaj končanega v smislu Goethejevega reka, da ni dovolj, da se oblikujejo koraki, ki nas pripeljejo do smotra, ampak mora vsaka stopnja ali korak biti smoter in veljati kot smoter".

Ključne besede: Schreiner, psihološke predstave, vzgoja, pedagoška psihologija

Schreiner's comprehension of psychological image in the classroom

Ivan Ferbežer

University of Maribor, Faculty of Education, Maribor, Slovenia

Abstract: This descriptive research analyses the extent and content characteristics of Schreiner's comprehension of psychological image. The well-known educator defines psychological image, categorically speaking, quite scientifically. Surprising, this conception which is to a great extent still applicable today, had been scientifically formed even before the affirmed structural psychology has been formed, it is understandable that the bond with feelings and image had been dealt with in this research work. Origin of image, development and dividing of image, explicitness of image, types of image, image memory, generalisation of image, active nature of image, connectedness of image with other psychological processes, elementary and holistic nature of image, associative laws of image, etc. The author's comprehension of conception is analysed from the viewpoint of the quality of recognition process. The point of

---

#Prispevek je bil predstavljen na mednarodnem znanstvenem simpoziju: Henrik Schreiner (1850-1920), Slovenski Pedagog, 19.10.2001, v organizaciji Pedagoške Fakultete Maribor, Univerze v Mariboru, Ustanove Dr. Antona Trstenjaka in Slovenskega Društva Pedagogov.

---

*Naslov / address: izr. prof. dr. Ivan Ferbežer, Univerza v Mariboru, Pedagoška fakulteta Maribor, Koroška cesta 160, 2000 Maribor, Slovenija, e-mail: ivan.ferbezer@siol.net

interest in the classrooms today is the author's comprehension and his interest in connection of images among themselves and also among other psychological processes, his interest in logical organising images, in forming various and generalised total conception of pupils: "Each lesson must be represented as whole, as something perfected, something completed in the sense of Goethe's saying that is not enough to form steps which lead us to a goal, but each stage or step must be a goal and comprehended as one".

Key words: Schreiner, psychological image, education, educational psychology

CC=3530

V letih 1883, 1884 in 1885 je sloviti pedagog in dolgoletni ravnatelj mariborskega učiteljskega pod naslovom Psihološki listi ("Psihologični listi"), zmeraj kot uvodniki v časopisu Popotnik, zelo podrobno, poglobljeno in sistematično pedagoško aplikativno opisal ves psihološki spoznavni proces od občutkov do mišljenja. V tem ciklusu povezanih nadaljevanj je avtor presenetljivo v toku dogodkov, takrat šele porajajoče strukturalne psihologije v Nemčiji, fenomenološko in kategorialno povsem znanstveno in še danes veljavno opredeljeval psihološko predstavo v splošnem in posebej pri pouku. Implicitno Schreinerjevo pojmovanje definicije in nastanka predstave bi našli pod vplivom Wundtove elementaristične psihologije v naslednjem: "Predstava je element izkušnje, ki nastane centralno in ima vse lastnosti občutkov" (Pečjak, 1975, str. 202).

Schreiner pravi, da imamo vidni občutek zelenega tako dolgo, dokler zelena svetloba (zeleni list, zelena rega) pada na čutilo. Podobno velja za slušni občutek. Ko preneha zunanji dražljaj, ko zapremo oči, zamašimo ušesa, zunanji dražljaji na čutilo več ne delujejo in tudi občutek preneha. Toda izkušnja nas uči, da občutek zelenega lahko obnovimo, zelenost si predstavljamo, četudi ni občutka, oziroma ničesar zelenega pred nami. Podobno si predstavljamo ton, ki smo ga že poprej slišali. In enako je z drugimi čutnimi področji. "Duša zamore si zopet predočiti občutke in zaznave, ki jih je poprej imela, ne da bi bil vnanji mik temu vzrok. Take predočbe imenujemo predstave. Predstava je torej ponavljanje poprej čutenega ali zaznavnega vtisa, ne da bi ga povzročil nov vnanji mik" (Schreiner, 1894a, str. 143). Danes popolnoma veljavno je razložen nastanek predstave. Zaznava ima svoj vzrok v receptorju, predstava pa v konceptorju (Trstenjak, 1974, str. 410). Pri zaznavi pride do vzdraženja prek receptorja, pri predstavi pa človek sam "spočne", koncipira predstavo. Schreiner pravilno definira predstavo z vsemi modalitetami. Že tedaj je predstave razdelil v vidne, slušne, kinestetične, vonjalne, temperaturne, itd. Celo več, človek oblikuje predstavo kot sestavljeno celoto več modalitet. Schreiner pravi: »Predstavljajoči si rego predstavljamo si razen njene barve tudi njeno velikost, njeno podobo ko pleže in skače, njeno regljanje, njeno gladko, bleščečo kožo, itd. V tem slučaju torej nimam jednovite, ampak sestavljeno predstavo. Ko Črtomir premagan pri Bohinjskem jezeru stoji in si hoče življenje vzeti mu nekaj predrzno roko vstavi:

*'Bila je lepa Bogomila
Tvoja podoba, ki zapeljala ga je z boja.'*

Črtomir si predstavlja Bogomilo. A on si ne predstavlja samo njene oblike, ampak v tej predstavi so vsa zaznavanja, ki jih je kedaj od nje vzprejel: njena oblika, barva njenih lic, očij in lasi, njena velikost, itd. Pa tudi njen milo doneči glas, njeno kretanje, itd. In še celo mesto, kjer jo je videl navadno nahaja se v tej predstavi:

*'Enkrat videti želi podobo milo.
Pozdravit prejšnjega veselja mesto.'*

(Schreiner, 1894a, str. 146).

Pri tem opredeljevanju predstave je dan večji poudarek kopiranju zaznave, trpni odvisnosti od zaznavnih okoliščin, manj pa srečamo aktiven, dejaven značaj predstave, ki je domišljjsko oddaljen od zunanjih okoliščin. V tem delu je večje težišče v spominskih predstavah, kakor domišljjskih predstavah ali kakor kasneje preide v nastavke za razvoj pojmov, mišljenja. Pri tem razločevanju zaznave in predstave je avtor zelo natančen: »Potrebno je, da na tanko razločujemo zaznave (občutke) od predstave. Predstave razlikujejo se popolnoma od občutkov (misli na zaznavo). Predstava najsvetlejšega bleska se ne blešči, predstava najmočnejšega zvoka ne zveni, predstava najhujšega bola ne boli. Ko ugasne luč, ko odzveni zvok, spremeni se občut v brezsvetlobo in brezsvetlobo predstav barv in zvokov...« (Schreiner, 1894a, str. 146).

Predstava kot "notranje oko" pa se po Schreinerju pravilno ne nanaša samo na zunanje materialno okolje, ampak tudi v obliki spominske predstave na čustva in misli. Kakor v tej zvezi pravi: »...da si ne predstavljamo samo predmetov in vnanjih dogodljajev, ampak tudi notranje dogodke, svoje misli, čustva in naklepe« (Schreiner, 1894a, str. 146).

Schreiner izpostavlja poleg jakosti še drugo razliko med zaznavo in predstavo. Gre za razliko v mestu nastanka, saj predstava nastane centralno (konceptor, v subjektu), zaznava pa v receptorju. Kakor Schreiner pravi: »Predstave so torej duševno stanje, kateremu ni potrebno vnanjega (navzočega) nagiba, ampak katero lahko nastane tudi od notranjih spominskih slik.« (Schreiner, 1894a, str. 146). Razliko med zaznavo in predstavo Schreiner konkretizira: »Vsakdo ve, da ima več telesnosti (da je večja jakost, dodal I. F.), ako vidi človeka pred seboj in ga potiplje, nego ako se mu pokaže samo njegova slika ... Predstava boli ni bol, predstava radosti ni radost« (Schreiner, 1894a, str. 147). Omenjeno razliko v jakosti, intenziteti, pristnosti med zaznavo in predstavo Schreiner pojasnjuje z razliko med neposrednim obnavljanjem spominskih predstav in posrednim obnavljanjem predstav. Kot pravi: »Kdor v daljši odsotnosti pride v domovino, spomni se, ko jo vidi, na sto in sto reči, na katere ne bi mislil, ko bi jih zopet ne videl. Pri prizoru teh predmetov nastane v njegovi duši najprej zaznava. Ta zaznava je drugačna, kakor če bi videl predmete prvič. On jih spozna, on se spomni,

da jih je že poprej videl. To je le mogoče, ako se obnovijo predstave, koje je nekdam imel o teh predmetih in ako spozna, da so poprejšnje predstave in nove zaznave isto. Vidimo torej, da neposredna zaznava obnavlja predstave, koje smo poprej imeli o istem predmetu ... Na ta način spoznavamo svoje stariše, brate in sestre, prijatelje in predmete in sploh zaznave, katere smo že večkrat ali jedenkrat zaznali, t.j. prepričamo se, da je nova zaznava in obnovljena predstava ista. Takšno obnavljanje predstav imenujemo neposredno« (Schreiner, 1894b, str. 370).

Na drugi strani pa razločuje: »Toda vsakdo ve, da nam pridejo tudi marsikatero predstave v zavest, ne da bi baš takrat mogli zaznavati dotičnih predmetov. Pesnik Stritar stoji nad Bologno in misli na domovino:

*'Srce oko pa meni ne miruje,
obrača v stran se, kjer Triglav kraljuje,
krog njega nižjih, znanih gor družina.'*

Predstava domovine tukaj ni nastala neposredno iz naziranja, ker nikdo ne bode mislil, da je tam mogel videti Triglav. Takemu obnavljanju predstav, ki ne nastane usled neposrednega naziranja, pravimo posredno obnavljanje predstav« (Schreiner, 1894b, str. 370). Avtor opredeljuje nastajanje predstave tudi z zakoni asociacije. Tako asociacijski zakon časovne stičnosti ilustrira s primerom: »Samotar opazuje v Stritarjevi pesmi z istim naslovom na otoku, na kateri človeška noga nikdar pred njim ni stopila, penico v gnjezdu, ki veselo poje sladke pesmice in kliče:

*'Prijazen mi pogled, oj sladki glas!
Spomin se zbuja mi iz mladih let,
ki dolgo spal je v srca globočini!'*

Tukaj vzbudi prizor valeče penice spomin na mlada leta, gotovo ker je dotičnik v mladih letih kot otrok opazoval penice... Ako mislimo na šolo, katero smo obiskovali v otročjih letih, spomnimo se tudi učitelja in znabiti tudi šibe, s katero je pred nami stal. Če pridemo v kraj, kjer smo kaj znamenitega doživeli, pride nam tudi dotični dogodek v spomin. Predstava rojstnega kraja lahko zbudi predstave dogodkov iz mladih let itd. Kaj izvemo iz teh in neštetihih sličnih slučajev? Nič drugega, nego da se predstave, katere je duša v istem času, ob jednom sprejela, obnavlja jedna drugo ...« (Schreiner, 1894b, str. 371). Kakor več kot 30 let kasneje empirično Mihajlo Rostohar, je že Schreiner govoril o značilnosti celostnega doživljanja predstave. Kakor pravi: »Duša sprejema istodobno vtise kot celoto. Tako se nam razjasni, da vsaka pojedina predstava te celote lahko obnavlja vse druge predstave iste celote« (Schreiner, 1894b, str. 371). Asociacijsko določeno celoto pa ne pojmuje strukturalistično, ampak kot motivirano celoto. Kakor pravi: »... da vzbujajo duševno delavnost druženja samo takšne istodobne predstave, za katere se zanimamo. Samo iste istodobne predstave, katere nas zanimajo, družijo duša v jedno celoto. Zato dobivajo samo takšne predstave moč, da druga obnavlja

drugo« (Schreiner, 1894b, str. 371).

Schreiner obnavljanje predstav opisuje tudi z asociacijo prostorskega druženja. Kot pravi: »Ako kdo misli na A, temu lahko pride na misel B, za B-jem C, itd., vsa abeceda. Vzrok ne more biti noben drugi, nego ta, da so predstave istih glasnikov v isti vrsti bile že mnogokrat v zavesti ... Nadaljni primeri takšnih po vrsti združenih predstav so: imena dni in mesecev, kdor misli na nedeljo temu rad pride na misel ponedeljek, za njim torek, itd ... Za prvo prošnjo očenaša se spomni druge, ta-le pokliče v spomin tretjo in tako naprej ...« In kot posploši: »Duša družī predstave, koje shvata ob jednom (istodobno) ali neposredno zaporedoma, katere torej sprejema kot prostorno ali časovno celoto, ne glede na njihovo vsebino« (Schreiner, 1894b, str. 371). Avtor, dosleden v povezovanju psihologije in pedagogike, pravilno razlaga tovrstno združevanje predstav kot mehanično, ki je za vajo takrat prevladujočega mehničnega pomnenja težiščna psihološka argumentacija.

Avtor pa pozna in opisuje že tudi logično druženje predstav, torej povezovanje predstav po vsebinskih značilnostih. Ali kot pravi: »Združene predstave so med seboj v isti razmeri, kakor vzrok in učinek, ali kakor sredstvo in smoter, povod in nasledek, skratka, da so v neki logični zvezi ali logični sorodnosti.« Zato navaja naslednje primere: »Naletimo li iznenada, na primer v gozdu na kup pepela, pridejo nam znabiti te le misli: kdo neki je tukaj kuril? Čemu je neki zakuril? Koliko škode bi bil lahko povzročil, ko bi se ogenj razširil, itd. Ogladajočim velikansko stavbo vsilijo se nam lahko ta le preišljevanja: Koliko truda je bilo treba, da se je ta stavba izvršila. Kakih pripomočkov so se neki posluževali pri tem? Kdo je bil neki stavbar? Čemu je neki ta stavba?« In zaključi o tem. »Iz tega sledi kot drugi zakon druženja predstav ta le: duša družī takšne predstave, ki po notranji, logični sorodnosti svoje vsebine skupaj spadajo zategadelj, ako se zave jedne izmed teh predstav, tudi ostale« (Schreiner, 1894b, str. 374). Schreiner je dobro obrazložil tudi asociacijski zakon nasprotnih predstav. Kakor pravi: »Ne da se tajiti, da se pri pogledu stradajočega otroka lahko spomnimo bogatega, obilujočega otroka. Ako mislimo na zapravljevca, nam lahko na misel pride skopuh, pri orjaku znabiti mislimo na pritlikavca, pri morji na kopno, pri veselji na žalost, itd.« (Schreiner, 1894b, str. 374). Ob tem citira nekatere nemške psihologe, ki so v tem zakonu videli nič drugega kot primer logičnega druženja. Kot pravi: »Kajti berač in milijonar sta si v nasprotju, kaj pa da. Pa sta si itak tudi podobna, vsebinsko. Oba sta človeka, nazvana po svoji posesti ali lastnini, samo da je posest jednega zelo mala, drugega pa jako velika. Tako je, navzlic nasprotju, nekaka podobnost med zapravljevcem in stiskačem, med velikanom in pritlikavcem ... Ubožno življenje ne spominja na pohoto zaradi nasprotja, ampak ker borno življenje vzbuja čustvo, da bi se radi rešili iz tega bornega stanja« (Schreiner, 1894b, str. 375).

Schreiner je s citiranjem Bartelsa in Lotzeja v delu »*Pedagogische Psychologie nach Herman Lotze*« izpeljeval psihološko didaktično smotrne strategije učenja v šoli. Pravzaprav presenetljivo aktualno z vidika današnje pedagoške psihologije in didaktike se je zavzemal za usklajevanje psiholoških predstav učencev z oblikami in vrstami

učenja ter temu ustreznimi posebnostmi učnih ciljev. Urejanju predstav v tem smislu pravi: »Vsak napredek v izobrazbi obstoji v tem, da ali pričujoče vrste predstav zadobe večjo trdnost, ali da se razširjajo in raztezajo s tem, da k poprejšnjim predstavam pristopajo nove; tako postajajo vrste obilnejše in bolj razčlenjene. Ta uspeh pa ima vsprejem novih predstav le tedaj, ko se le te družijo s poprejšnjimi predstavami« (Schreiner, 1895, str. 17).

Posebej je poudarjal pomen predstav v okviru umske vzgoje in za proces mišljenja, kar bi lahko koncem devetnajstega stoletja v evropski psihologiji pomenilo preseganje Wundtove elementaristične psihologije. Pri pouku se je zavzemal za večjo trajnost in moč spominskih predstav. Zato jih je potrebno nenehno jasni, povezovati, združevati, klasificirati, kot »združene člene nepretrgane vrste misli« (Schreiner, 1895, str. 19). To avtor posebej izpostavlja: »Iz tukaj razvitih dušeslovnih resnic sledi z ozirom na pedagoško prakso, da ima pouk nalogo in dolžnost, da skrbi za tvaritev, kolikor je mogoče, mnogostransko trdnih in tesno povezanih predstav« (Schreiner, 1895, str. 18). Poleg prilagajanja posebnostim psihološke predstave pri učenju se zavzema za temu ustrezni učni načrt. V tej zvezi pravi: »Primerno razvrstitev mora kazati tudi učni načrt, ki mora izražati lepo urejen sestav izbrane tvarine, kako se strogo vrsti in na tanko razdeluje tvarina«. (Schreiner, 1895, str. 18). Tako psihološko podzidanega reda bi se moral držati tudi učni načrt. Upoštevati temu ustrezno razvrstitev predmetov in druženje predmetov, »ki se obravnavajo v istem času drug poleg drugega« (slutena moderna didaktično psihološka utemeljitev povezovanja predmetov). Pravi, da ima ob vstopu v šolo učenec neurejene, zmedene, mnogotere množice predstav, ki jih je treba najprej spoznavno dobro razvozlati in urediti. Schreiner pri tem posebej poudarja: »Šolski pouk mora ves miselni krog, ki ga otrok ima, tako predelati, da se pojedine predstave primerno osamijo, v pravilne vrste združijo in v skupine uredijo. Na podlagi tako urejenega miselnega kroga morajo se potem pojedini učni predmeti graditi in delati na to, da nastane nepretrgana, tesno zvezana celota predstav« (Schreiner, 1895, str. 18).

Noben predmet naj bi po nepotrebnem ne kopičil posameznih predstav, temveč jih povezuje v celoto misli, v mnogotera razmerja, v celoto združenih predstav. Kajti še danes velja očitok, da je v šolah preveč faktografije, več dejstev in faktor z enkratno veljavnostjo, kakor zakonitosti in pravil s splošno veljavnostjo. (Marentič-Požarnik, 2000). Na ta način nastajajo, danes bi rekli, pojmovne mreže, on pa to imenuje »predstavne pletenine, tkanine«. Pri tem citira Goethejevo misel: »Ne sme biti zadosti, da se sploh delajo koraki, ki nas dovedejo kdaj do smotra, ampak da mora vsaka stopinja biti smoter in mora veljati za smoter« (Schreiner, 1895, str. 33). Za nazorne in trdne predstave pri pouku je potrebno: »Marljivo nazaj posegati na poprejšnje stopnje; nit nadaljnega pouka se mora ravno tam privezati, kjer jo je pustil prejšnji razred« (Schreiner, 1895, str. 33).

Schreiner pa ni govoril samo o vsidranosti predstav navzdol v spoznavnem procesu, v zaznavah, ampak, zopet presegajoč tedanji čas, pri spremljanju in pospeševanju misli (Trstenjak, 1974). Za učenje predstav mu je pomembno ponavljanje

in utrjevanje predstavnih celot. Kot pravi: »Zatorej učitelj napeljuje učenca, da mnogokrat obnavlja vzprejete predstave... Členi vrste se le tedaj močno drže in se zanesljivo obnavljajo, ako gredo mnogokrat v prvotni zvezi skozi dušo. Kajti kakor pojedina predstava tem bolj izgineva, čim dlje se ne spremeni v resnično predstavljanje, tako razdružijo se tudi vrste, ako se dolgo časa ne obnovijo« (Schreiner, 1895, str. 34). Pri nenatančnosti, nesistematičnosti in nekontinuiranosti razvoja predstave se dogodi, pravi avtor, da otroci tako hitro obnavljajo vrsto predstav, da ni časa, da bi se pomudili ob posamezni predstavi oziroma ob nanjo navezanih zaznavah. Tedaj se tudi rado primeri, zlasti kadar se križata dve vrsti predstav, da nastanejo zmote. Na primer, kot pravi: »Tako zaidejo otroci lahko iz devete božje zapovedi v deseto ('Ne želi svojega bližnjega žene' v 'Ne želi svojega bližnjega blaga'), iz prvega člena apostolske vere v tretjo prošnjo očenaša, ali pa iz prvega člena v sedmi ('Verujem v Boga očeta vsemogočnega,' ali 'Od ondod bo prišel'...)« (Schreiner, 1895, str. 34).

Henrik Schreiner je kljub izpuščenim obdelavi eidetskih predstav, sanjskih in halucinatornih in domišljijjskih predstav zgodovinsko nenadomestljivo prispeval ne le k sistematizaciji obče psihološke predstave, ki jo je nadalje čez desetletja pri nas empirično raziskoval Mihajlo Rostohar, ampak je s predstavo psihološko podzidal proces pouka, proces sprejemanja, obdelave in razumevanja učne snovi. Ker je bila Schreinerjeva resnica o psihološki predstavi pri nas prezgodaj povedana, žal ni odmevno razburkala dušeslovja in nastajajoče psihologije.

Literatura

- Marentič-Požarnik, B. (2000). *Psihologija učenja in pouka [Psychology of teaching and learning]*. Ljubljana: DZS.
- Pečjak, V. (1975). *Psihologija spoznavanja [Psychology of recognizing]*. Ljubljana: DZS.
- Petz, B. (1992). *Psihologijski riječnik [Dictionary of psychology]*. Zagreb: Prosvjeta.
- Rot, N. (1973). *Obča psihologija [General psychology]*. Ljubljana: Mladinska knjiga.
- Schreiner, H. (1894a). Psihologični listi [Psychological papers]. *Popotnik*, 1894(10), 145-147.
- Schreiner, H. (1894b). Psihologični listi [Psychological papers]. *Popotnik*, 1894(24), 370-375.
- Schreiner, H. (1895). Psihologični listi [Psychological papers]. *Popotnik*, 1895(2), 17-19.
- Trstenjak, A. (1974). *Oris sodobne psihologije [Outline of contemporary psychology]*. Maribor: Založba obzorja.

Prispelo/Received: 17.03.2002

Sprejeto/Accepted: 16.07.2002